

TASAVVUF KİTABI

Hazırlayan
Cemil ÇİFTÇİ

KİTABEVİ

Diş Kirası Kitapları: 8

Kapak: Minyatür

İç Düzen : All-Graf

Baskı: Çalış Ofset

Cilt : Bayrak Matbaası

İstanbul, Kasım 2003

ISBN 975-6403-18-7

©KİTABEVİ Çatalçeşme Sk. No: 54/A Cağaloğlu-İSTANBUL

Tel: (0212) 512 43 28 -511 21 43 • Faks: 513 77 26

Türk Tasavvuf Edebiyatında Bir Dua ve Niyaz Tarzı Gülbank

Gülbank, Farsça birleşik bir kelime olup "gül sesi, bülbül şakıması" anlamına gelmektedir. Çiçek adı olan "gül" ile "ses, sedâ, haykırma" manasına kullanılan "bang" kelimelerinden meydana gelmiştir. Gerek Türkçe gerekse Farsça sözlüklerde kelimeye birbirine yakın anlamlar verildiği görülmektedir. Mütercim Âsım "gül-bâm" kelimesi hakkında bilgi verirken "Ol perde bîrûn ahenk ve gülbankdır ki mehterler nevbete başlarken ve salâtın ü vüzerâ suvar olurken çavuşlar yekdehen demsâz olurlar" demekte, ardından yer verdiği "gülbank" kelimesi için "Bu dahî ol mânâdadır ve bülbül avazına da denir" açıklamasını yapmaktadır¹. Şemseddin Sâmî ise bu kelimeye "Bir cemaat tarafından bir ağızdan makamla çağrılan dua ve sürûd ve ahenk veya tekbir ve tehlil; vaktiyle mektebe yeni başlayan çocuğun hanesi kapısının önünde mektep çocuklarının etikleri duâ" anlamını vermektedir². Hüseyin Kâzım Kadri ise kelimeyi "Âyinlerde ve bazı merasimde müteaddit adamlar tarafından duâ ve alkış tarzında hep bir ağızdan bağrışma" şeklinde izah etmiştir³. Gülbank *Türkçe Sözlük*'te⁴ "Hep bir ağızdan ve makamla yapılan dua veya ant" diye karşılanmıştır. Gülbank okunması için daha çok gülbank çekmek deyimini kullanılmıştır. Kelimenin dilimizde gül-

1. Mütercim Âsım, II, 111.
2. Şemseddin Sâmî, s. 1175.
3. Hüseyin Kâzım Kadri, IV, 103.
4. *Türkçe Sözlük*, I, 580.

benk, gülbank şeklinde iki telâffuzu olduğu gibi Farsça telaffuzun tesiriyle gülbang suretinde yazıldığı da görülmektedir.

Dihhudâ, Fars edebiyatında da geniş ölçüde kullanılan gülbank kelimesinin gülbâm ile aynı manaya geldiğine işaret ettikten sonra, "çoşkulu bir şekilde yüksek sesle bağırarak, savaş sırasında askerlerin attığı na'ra, bülbül sesi, müjde ve İran mûsikisinde bir makam adı" olarak kullanımına birçok şair ve yazardan çeşitli örnekler vermektedir⁵.

Kelime bir terim olarak ele alındığında ise karşımıza bir tasavvuf ve tarikat ıstılahı olarak çıktığı gibi, Yeniçerilik törenlerinde kullanılan bir askerî tabir olma özelliğini de göstermektedir. Süleyman Uludağ bir tasavvuf terimi olarak zikrettiği kelime hakkında "belli hususlar için tertip edilmiş dualar"⁶ şeklinde yetersiz bir tarif vermekte, Gölpınarlı ise "terim olarak, yüce ve bir ağızdan bağırışa denir" dedikten sonra Yeniçeri ve Bektâşî gülbanklarına kısa örnekler vermektedir. Pakalın da, uzun bir yer ayırdığı gülbank maddesinde kelimeyi bir askerlik ıstılahı olarak "Yeniçerilerce birtakım mürettep dualara verilen addır" diye tarif etmekte, sūfiyye tabiri olarak da "Bektâşî ve Mevlevî tarikatlarında ... muhtelif vesilelerle gülbank çekildiğini" belirterek örneklere geçmektedir⁷.

Dikkat edilirse kullanıldığı yerler ve çekiliş tarzları gözönüne alındığında bütün bu tariflerin gülbank için tek başına yeterli veya kapsamlı karşılıklar olmaktan uzak düştüklerini söylemek mümkündür. Ancak bütün bu tariflerde müştereken zikredilen en önemli husus "gülbank"ın "birtakım dualar" oluşudur.

Gülbank kelimesi Türk edebiyatında yukarıdaki manaları yanında zaman zaman değişik anlamlarla da kullanılmıştır. Nef'î'nin:

*Erişe müjde-i feth ü zafer etraf u eknâfa
Tuta dünyayı hep gülbank-ı kûs-i nusret-âvâzı⁸*

5. Dihhudâ, XXX, 354.

6. Uludağ, s. 209.

7. Pakalın, I, 683-685.

8. Pakalın, I, 685.

musraında gülbank, zafer havaları vuran kös sesi, zafer narası anlamındadır.

Surûrî'nin:

*Hükm-i âsafla arşı aldı erbâb-ı salâh
İşidip gülbank-ı İslâm adû etdi enîn*

beytinde ise şair, gülbank kelimesini tekbir ve tehlil yerine kullanmıştır⁹.

Yahya Kemal'in bir mehter marşı olarak bestelenmiş "Yeniçeriye Gazel" adlı şiirindeki:

*Vur pençe-i Alî deki şemşîr aşkına
Gülbankı âsmânı tutan pîr aşkına*

beytinde ise dua ve zikir anlamındadır¹⁰.

Şeyh Gâlib'in bir na'tindeki,

*Gülbank-ı kudûmün çekilir arş-ı Hûda'da
Esmâ-ı şerîfin anılır arz u semâda*

beytinde Hz. Peygamber'in namunun arş ve semada yankılanması gülbank kelimesiyle ifade edilmiştir. Kelimenin kuş sesi manasına kullanılmasına ise Ganizade Nadirî'nin Bâkî'yi tahmîsen kaleme aldığı şu mısralar örnek verilebilir:

*Şahenşeh-i nevrûz eder her kişveri pür zîb ü fer
Ezhârdan asker çeker rûy-i zemîne ser-be-ser
Şahane nevbettir ana gülbank-ı mürgân-ı seher¹¹*

Ayrıca Fars ve Türk edebiyatında gülbank-ı Müselmânî ve gülbank-ı Muhammedî tamlamaları ezan için kullanılmıştır¹².

9. Onay, s. 178.

10. Beyatlı, s. 27.

11. Külekçi, s. 106.

12. Dihhudâ, XXX, 355.

Bu bilgiler ışığında gülbank için şöyle bir tarif yapmak mümkün görülmektedir: “Çeşitli tarikat toplantılarıyla dinî, askerî, mülkî bazı törenlerde belli bir eda veya makamla, bazen topluca okunan duâ”.

Gülbanklar, yapılacak işin hayırlı ve uğurlu olması veya girişilen işte sağlık-esenlik ve başarı talebi için çoğu kere daha rahat anlaşılabilir, hemen hemen kalıplaşmış bir ifade tarzıyla Allah’a yalvarıp yakarmayı, daha doğrusu niyazi ihtiva eden dua metinleridir. Bundan dolayı Osmanlı toplum hayatında çeşitli toplantılar yanında dinî törenlerde, özellikle tarikatlerce yapılan zikir ve merasimlerde okunan birbirinden farklı gülbank metinleri ortaya çıkmıştır. Bunların en belirgin vasıfları, nisbeten sade bir nesirle yazılmış olmaları yanında, dualar gibi secî ve iç kafiyeleri olan, bu özelliği sebebiyle, belli bir eda ile yüksek sesle okunmaya elverişli melodik bir yapıya ve ahenge sahip bulunmalarıdır. Gülbanklar bir işe başlanmadan okunduğu gibi ekseriya yapılan işin ardından okunmaktadır. Nitekim mektep gülbankı talebelerin ilk mektebe başlama merasiminde, nikâh gülbankı, nikâh akdinin ardından okunmaktadır.

Aralarında bazı farklar olmakla birlikte terceman kelimesi de zaman zaman gülbank ile eş manalı olarak kullanılan bir tabirdir. Bir işe başlanırken yahut bitirildikten sonra okunan manzum veya mensur, Arapça, Farsça, Türkçe dua ve sena ifade eden ibareler demek olan terceman ile gülbank arasındaki en mühim fark, “terceman”ın, yatağa girildiğinde, uykudan kalkıldığında, yüz yıkanırken, tıraş olunurken, yeni ay görüldüğünde, bir kabir veya türbe ziyaret edildiğinde ve benzeri günlük şahsî işlerde, işi yapan kişi tarafından tek başına da okunabilmesidir. Gülbank ise topluca yapılan bir merasim esnasında ve belirli bir adap içinde Şeyh, Dede, Baba veya duahan, duâgû, duacı gibi, bu işle vazifeli kişilerce okunur. Ayrıca tercemanların özellikle manzum olanlarının bir kısmının müellifleri belli olduğu halde gülbanklar anonimdir¹³.

Bir de tercemanlar daha çok Bektâşîlerle fütüvvet ehli arasında yaygındır¹⁴. Konuyla ilgili makalesinde fütüvvet ehli tercemanları hakkında geniş bilgi veren Gölpınarlı, bunların Alevî ve Bektâşî ter-

13. Gölpınarlı, *Tasavvuf Deyimleri*, s. 332-333.

14. Gölpınarlı, *Fütüvvet Teşkilâtı*, s. 51-57.

cemanlarıyla alâkasına da işaret etmiştir. Neşet Çağatay ise Seyyid Muhammed Alâeddin el-Hüseynî er-Radavî'nin *Miftahu'd-Dekâyık Beyânu'l-Fütüvve ve'l-Hakâyık* adlı fütüvvetnamesinde bulunan 14'ü Türkçe, 7'si Farsça tercemanı neşretmiştir¹⁵. Cavit Sunar da eserinde Bektâşî tercemanlarından birçok örnek vermektedir¹⁶.

Halk arasında tekerleme halinde belli zamanlarda söylenen manzum anonim ifadeler de bu grupta mütalâa edilebilecek benzer bir kalıptır ve bunlar da Fütüvvet ve Bektâşîlik kanalıyla halka intikal etmiş olmalıdır. Meselâ yeni ay görüldüğünde okunan:

*Ay gördüm Allah
Âmentü billah
Günahlarım varsa
Affeyle Allah*

tekerlemesi hemen hemen terceman gibidir.

Bektâşîlerin "Çâr-darb tıraş" (saç, sakal, kaş ve bıyıkların kelimesi) olurken okudukları tıraş tercemanı bu hususta fikir verebilecek manzum bir örnektir; tıraştan önce:

*Tıraş olmak bugün minnet Hudâ'ya
Tevellâ eyledik biz Mustafa'ya
Teberrâ ayledik hem Hâricî'ye
Olup bende Aliyyü'l-Murtazâ'ya*

tercemanı okunur.

Tıraş olduktan sonra ise:

*Tıraş olduk bugün elhamdü-lillah
Hudâ birliğine eş-şükri-lillah
Muhammed'le Ali'nin hürmetiyyün
Bu dergâhtan ayırma ey Ganî Şah*

tercemanı okunurdu.

15. Neşet Çağatay, "Fütüvvet-Ahi Müessesesinin Menşei Meselesi II", *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara 1952, 2-3, 81-83.

16. *Melâmilik ve Bektâşîlik*, Ankara 1975, s. 175-179.

Tekkenin çerağları uyandırılırken (kandilleri yakılırken) çerağcı tarafından okunan çerağ tercemanı da mensur bir örnektir:

“*Seyyidü’s-sâdât, muhibbu’s-sâdât, hulâsa-i mevcudat, fahr-i kâinat Muhammed Mustafa râ salavât! Ber cemal-i Muhammed, kemâl-i İmam Hüseyin, Muhammed! Mustafa râ salavât*”¹⁷.

Özellikle Bektâşîlerde çok zengin bir terceman edebiyatı gelişmiştir. Nitekim İsmail Erünsal’ın özel kütüphanesinde bulunan yazma bir cönkte dâr, tâc, vudû (abdest), gusul, ikrar, vedâ, eşik, çamaşır, post, meydan, teslim, niyaz, tiğ-bend, ziyaret-i türbe, tevbe, su, lokma, yatak, çırağ, hak hayırlı başlıkları altında yirmi terceman metni ile bir sabah gülbangi yer almaktadır¹⁸. *Mir’âtü’l-Mekâsîd*’da ise bunlardan başka “tebdîl-i libâs, recâ, tekbîr-i teslim, fenâî, pâlhênk, kanberiyye, tennure, dolak (sarık), nefîr, cümçüme, mengûş (küpe), keşkûl, serbest, destegül” tercemanlarının metinleri de kaydedilmiştir¹⁹. Çoğunluğu mensur ve herbirinin başında mevzuuya uygun bir ayetin yer aldığı görülen bu tercemanlarda, sayı ve çeşitlilik itibarıyla görülen zenginlik de Bektâşîlikte terceman okumaya ne kadar önem verildiğini göstermektedir.

Osmanlı toplum hayatında gülbank çekmeye öncelikle çeşitli tarikat toplantılarında büyük önem verildiği bilinmektedir. Bunlar arasında bilhassa Mevlevî, Bektâşî ve Halvetîliğin bazı kollarında Gülbank çekmek yaygın bir gelenektir. Bektâşî tarikatına bağlı Yeniçeri ocağında da önemli bir an’ane halinde asırlarca yaşamış ve bir örneği Türk askerî müziği olan Mehter törenleriyle günümüze ulaşmıştır. Ayrıca fütüvvet ehli arasında yapılan yaran toplantılarıyla çıraklık, kalfalık, ustalık gibi esnaf teşkilâtı merasimlerinde de gülbank’ın önemli bir yeri vardır.

Bazı bölümleri Arapça ve Farsça, büyük bir kısmı ise Türkçe olan gülbanklar arasında Mevlevî gülbanklarının baş taraflarında bazen konuya uygun ve *Mesnevî*’den seçilmiş Farsça beyitler, nadir olarak da bazı Arapça ibareler yer alır²⁰. Bektâşîlikle diğer tari-

17. Gölpınarlı, *Tasavvuf Deyimleri*, s. 334.

18. Fotokopisi için bk. ISAM Ktp., nr. 40701.

19. Ahmed Rifat, s. 278-293.

20. Örnekler için bk. Gölpınarlı, *Mevlevî Adab ve Erkânı*, s. 104, 127, 130.

katlerde ise Farsçanın yerini daha çok Arapça ibarelerin aldığı söylenebilir. Çok uzun metinler olduğu gibi kısa birkaç cümlelik gülbanklar da vardır. Gülbanklara daima "Allah Allah İllallah, Allah Allah eyvallah, bism-i Şah Allah Allah" gibi kalıplaşmış bir ifade içinde tekrar edilen Allah adı ile başlanır. Hangi iş için tertiplenmişse ona işaret eden bir veya birkaç cümle ile devam eder, ardından klâsik dua cümleleri yer alır ki bu kısım, gülbankın en uzun bölümünü teşkil eder. Nihayet Hz. Peygamber ve Hz. Ali'nin adlarıyla gülbank çekenin bağlı olduğu tarikat silsilesinden önde gelen bazı şeyhler ve özellikle son şeyhin ismi anılır. Bu zevattan meded ve himmet talebinin ardından "Demine devranına hû diyelim" sözüyle sona erer. Dinleyenlerin bir ağızdan yüksek sesle "hû" diyerek karşılık vermeleriyle gülbank çekme işi tamamlanır. Bu son "hû"nun nefes yettiğince uzatılması gülbank çekmenin ayrılmaz bir özelliğidir.

Mevlevîler'de gülbank çekilirken hazır bulunanlar sonuna kadar sessizce dinler ve sadece son "hû"ya iştirak ederler. Bektâşî ve Alevîlerde ise gülbank çekilirken muhib ve dervişler niyaz vaziyeti alır, yani ayakta bulunanlar ayağını mühürler, ellerini niyaz vaziyetinde tutar; oturanlar sağ ellerinin parmak uçlarını sol ellerinin parmak uçları üstüne koyacak şekilde yere değdirip üzerine secde ederler ve gülbank sonuna kadar bu vaziyette kalırlar; gülbank bitince "hû" diyerek niyazdan kalkarlar. Ayrıca bu esnada "Allah Allah" diye belli bir ahenk ile zikrederek gülbanka iştirak ederler; bu da gülbanka bir nevi müzikalite katarak, dinleyenler üzerinde dinî bir coşku ve heyecana sebep olacak bir tesir icra eder. Diğer tarikatlarda ise dervişler secde durumunda "Allah Allah" diye zikrederek gülbank çekimine katılırlar.

I. Ahî ve Fütüvvet Ehli Gülbankları

Başlangıçta şedd bağlama, şerbet içme ve şalvar giyme²¹, zaman içinde ise Bektâşîlik tesiriyle çerağ, tennure, sofraya ve alem verme, helva pişirme gibi merasimlerle zenginleşen Ahîlik törenlerinde önceleri duruma uygun Arapça, sonraları Farsça hutbe ve dualar

21. Gölpınarlı, *Fütüvvet Teşkilâtı*, s. 41.

okunmaktaydı²². Çoğu kere ikaz edici ayetlerden seçilmiş metinler olarak ortaya çıkan bu hutbeler hakkında bir fikir vermek için, fütüvvet törenlerinde sıkça okunan İsrâ sûresinin 32. ayetinden 39. ayetinin sonuna kadar olan ayetleri hatırlamalıdır²³. Farsça fütüvvetnamelerde ise hutbe ve duaların Farsçaları kayıtlı olup törenlerde bu metinler okunurdu²⁴.

Gölpınarlı, ayet ve hadisler dışındaki ibarelerin ilk defa XIII. asırda Anadolu'da kaleme alınan Burgâzî'nin *Fütüvvetname*'siyle Türkçeleşmeye başladığını belirtmekteyse de²⁵ Burgâzî'de bu, hususta sarıh bir beyan ve örnek metin yoktur. Sadece yemek hizmeti anlatılırken "Pes ta'amdan sonra gökçek Fatiha dileye, ya ta'am ıssını ve çerağ ıssını ana; andan ayıda: *ni'met-i Celîl, sofrâ-i Halîl, ervah-i meşâyih tekbîr* getirelim", izahatı verildikten sonra, "su (içmek) tamam olıcak Fatiha dileye, ol iklimin pâdişâhın duâ'da ana. Dahi emîrû'l-mü'minîn Ali'yi ve emîrû'l-mü'minîn Hamza'yi ve emîrû'l-mü'minîn Ebü'l Müslim-i Mahâzî'yi ve Hasen ve Hüseyin'i Fatiha'dan ana. Andan fike (ahi başı, merasimi idare eden fütüvvet şeyhi) salavât dileye, zira elbette Fatiha'dan sonra salavât gerektir, ayda: Selmân-i Fârisî müzdine Peygambere salavât virelüm diye" şeklinde bir açıklama yer alır²⁶. Bu ibarelerden, yemek ve su içmeden sonra Fatiha çekilip kısa bir dua yapılması gerektiği anlaşılmaktadır. Ancak gülbankı andıran "*ni'met-i Celîl, sofrâ-i Halîl*" ibaresinin örnek metin olarak zikredilmesi yeterli değilse de bu durum ilk fütüvvetnamelerin esasa müteallik kısa ve özlü bilgiler verme özelliğinden kaynaklanmış olabilir. Daha sonra, duada bazı isimlerin anılması konusunda anlatılanlar da gülbanklardaki silsileyi andırmaktadır. Burada dikkat çeken, Fatiha'dan sonra üç defa salavât getirilmesidir ki bu husus, çeşitli tarikatlarda hâlen devam etmektedir.

Fütüvvetnamelerin Türkçe yazılmasından sonraki devrede şedd bağlama gibi, diğer Ahî törenlerinin icrası sırasında artık Türkçe

22. Aynı yer.

23. Aynı yer.

24. Gölpınarlı, *Fütüvvet Teşkilâtı*, s. 44.

25. Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 45.

26. Gölpınarlı, "*Burgâzî ve Fütüvvetnamesi*", s. 137-138.

okunan hutbe ve tercemanlardan sonra, gülbankın da Türkçe çekilmesi icap etmektedir. Ancak bunu örnek bir metinle teyit etmek imkânı bulunamamıştır. Nitekim Gölpınarlı da bu konuda sarih bir bilgi vermemekte, fütüvvet şeyhinin Ahîliğe kabul töreninin ilk yarısı sonunda salavât vererek gülbank çektiğini ve merasimin tamamlanmasını takiben Fatîha okunduktan sonra ise tekbir getirip salavât vererek gülbank çektiğini belirtmektedir²⁷. Yalnız Neşet Çağatay'ın bazı örnek metinler yayımladığı ve aslını tahkik etme imkânı bulamadığımız *Radavî Fütüvvetnamesi*'nde, şedd hutbesinin sonunda yer aldığını belirttiği oniki imamın adlarının sayılmasını takiben "cemî-i enbiyâ ve evliya ve şühedâ ve ulemâ ve fudalârâ, nukabârâ, nücebârâ, evtâdrâ, ebrârâ, abdalrâ, gavsrâ, kûtbü'l-aktâbrâ, eimme-i mâsûmînâ, dem-i fîkarâ-i ibâdullahrâ, berk-i şâh-i evliyarâ, haknişnân-i ser-i teslim-i rızârâ, matemzedehâ-i vak'a-i Hüseyin-i mazlûm-i şehîd-i Kerbelarâ, selâmet-i kâsibân ve arak-rîzânâ ve birâderân-i ehli tarik ve kemer bestehâ-yı ehl-i tahkîkrâ ..." şeklindeki Farsça ibare bir gülbank metninin son bölümlerine ait olmalıdır²⁸.

II. Mevlevî Gülbankları

Mevlevî tarikatında da önemli bir yeri olan gülbanklara dair çeşitli bilgiler bu konuda yazılmış eski-yeni adap ve erkân kitaplarında mevcuttur. Bunlardaki bilgileri bir araya toplayan Abdülbaki Gölpınarlı simat, aşure, şeb-i arûs, zıfaf, hatim, eşik, seyahat, cenaze vb. birçok gülbank metni nakletmektedir²⁹. Ayrıca tekkelerin kapanmasının ardından "geniş manasıyla bir terbiye müessesesi olan Mevlevî matbahındaki hayatı tasvir etmek üzere", "Çelebi Münip Beyefendi ve dervişlerinden derlediği" bilgileri nakleden Hamit Zübeyr, makalesinde başta mutfak ve yemekle ilgili olmak üzere niyaz, hücre, somat, lokma, sabah ve kapıdan geçme gülbanklarına ait metinleri çekildikleri yer, zaman ve adap içinde vermektedir³⁰. Kendisi de bir Mevlevî olan Asaf Halet Çelebi "*Bazı Mevlevî Âdetle-*

27. Gölpınarlı, *Fütüvvet Teşkilâtı*, s. 48.

28. Çağatay, s. 83.

29. Gölpınarlı, *Mevlevî Âdâb ve Erkânı*, s. 123-131; Cenaze gülhankı için ayrıca bk. Nuri Özcan, *DİA*/VII, 357-358.

30. Hamit Zübeyr, s. 280-286.

ri" adlı seri makalesinde³¹ bu konuyu da işlemektedir³². Burada, meydân-ı şerif, aynü'l-cem, sofrâ ve lokma gülbanklarına ait metinler nakletmektedir ki bunların hemen hepsi diğer kaynaklarda da zikredilenlerle aynı metinlerdir. Mevlevî gülbankları hakkında bir fikir vermek üzere Mevlevihanelerde yemeğin mutfakta pişirilmemesinden, belli bir adap içinde yenerek sofranın kaldırılmasına kadar geçen zaman dilimi içinde kısım kısım okunan ve genel olarak somat/sımat gülbankı adı altında zikredilen metinler karakteristik birer örnek olarak kayda değer.

Mevlevîlerce mukaddes bir yer olarak kabul edilen mutfak, Mevlânâ'nın aşçısı Ateşbâz-ı Velî'nin de makamıdır. Çiğler orada pişer, hamlar orada olgunlaşır. Burada yapılan hizmetler de çeşitli adap ve merasimlere bağlıdır. Nitekim yemek pişince Kazancı dede gelir, niyaz ederek yemeğin kapağını açar, canlar da yemek kabını yere indirirler. Kazancı dede şu kısa gülbankı çeker: "*Tabhu şîrin ola; Hak berakâtın vere; yiyeclere nûr-i îman ola. Dem-i Hazreti Mevlânâ, sırr-ı Ateşbâz-ı Velî, kerem-i İmâm Ali, Hû diyelim*", "*Hûû...*". Yemek vakti gelince sofrâ hazırlanır, vazifeli derviş "*Hû... Somata sala*" diye canları yemeğe davet eder. Belli bir adap içinde yemek yenir, pilâv ortaya gelince herkes toparlanır, şeyh, yoksa aşçıbaşı Hz. Mevlânâ'nın bir gazelinden alınmış "*Yola düşmüş sûfileriz biz. Hakk'ın sofrasına oturmuş, nimetini yiyecleriz biz. Yâ Rabbi şu kâseyi, şu sofrayı, şu nimeti ebedî kıl*" manasına gelen aşâğıdaki Farsça beytin okunmasıyla gülbanka başlanır:

*Mâ sūfiyân-ı rāhîm mâ tabla-hâr-ı şâhîm
Pâyendâr Yârâb in kâserâ vü honrâ*

Ardından: "*Salli ve sellim ve bârik âlâ es'adi ve eşrefi nûr-ı cemî'i'lenbiyâi ve'l-mürselîn ve'l-hamdü lillâhi rabbi'l-âlemîn el-Fâtiha*" der. Fatiha okunduktan sonra: "*Nân-ı merdân, ni'met-i Yezdan berekât-ı Halîlü'r-rahmân. el-Hamdü lillâh, eş-şükriü lillâh. Hak berekâ-*

31. *Türk Yurdu*, İstanbul 1955, Aralık, nr. 251, 442-444. Âsaf Hâlet'in Mevlevîlik hakkındaki diğer yazıları da aynı derginin 248-251. sayılarında yayımlanmıştır.

32. Bk., *Türk Yurdu Bihliyografyası*, s. 165.

tın vere, yiyeclere. nûr-ı îmân ola. Erenlerin hân-ı keremleri nân u ni'metleri müzdâd, sâhibü'l-hayrât-ı güzesteğânın ervâh-ı şerîfeleri şad ü handan, bakileri selâmette ola. Demler safalar ziyâde ola. Dem-i Hz. Mevlânâ, sırr-ı Ateşbâz-ı Velî kerem-i İmâm Ali, hû diyelim", "Hûûû..." diyerek gülbankı tamamlar. Yemek bitince belirli bir adap daire-sinde sofradan kalkılır. Helva varsa bu gülbank helva sofraya gelince çekilir.

Bayram yemeklerinde çekilen sofrâ gülbankının başında ise "Ey cömertliğini saymakla dilin âciz kaldığı Allah. Bende senin ni-metlerine lâıyk olduğu derecede şükredebilecek dil nerde? Bizim kusurlarımıza karşı özür beyan etmemiz kusurlarımız kadar çok-tur. Bize ihsan ettiğın nimetlerine şükretmemiz ise onlar kadar çok olmalysa da bu mümkün değildir" manasına gelen şu beyitler okunurdu:

*Ey zeban kasır zi add-i cûd-i la tubsâ-yı tû
Key zebânem şükr kered der hor-i âlâ-yı tû
Özr-i taksirat-ı mâ çendân ki taksirat-ı mâ
Şükr-i ni'metbâ-yı tu çendân ki ni'methâ-yı tû*

Ayrıca gülbank metnine de "Hak erenler hayırlı emsâl-i kesîre-
siyle müşerref eyleye" cümlesi ilâve edilir.

Mevlevîlerde önemli bir yeri olan Şeb-i Arûs törenleri esnasında da önce:

*Bişter â bişter â cân-ı men
Peyk-i der-i Hazret-i Sultân-ı men*

beyti, ardından da şu kısa gülbank okunur:

*"Vakt-i şerif hayr ola; hayırlar feth ola, şerler def ola. Leyle-i arûs-ı
Rabbânî, vuslat-ı halvet-serây-ı Sübhânî hakk-ı akdes-i Hudâvendigârîde
an be an vesîle-i i'tilâ-yı makam ve fuyûzât-ı rûhâniyyet-i aliyyeleri cüm-
le peyrevânî hakkında şâmil ü âmm ola. Dem-i Hazret-i Mevlânâ, Sırr-ı
Şems-i Tebrizî, kerem-i İmâm Ali, hû diyelim, Hûûû..."³³.*

33. Gölpınarlı, *Mevlevî Âdab ve Erkânı*, s. 123-132.

III. Bektâşî Gülbankları

Gülbank ve terceman bakımından en zengin malzemeye sahip olan Bektâşilikte anlaşıldığı kadarıyla gülbank çekmeye diğer tarikatlardan daha çok önem verilerek, hemen her tören için ayrı gülbanklar tanzim edilmiştir. İkrar, cem, aşure, nevrüz, çerağ, ad koyma, sünnet, lokma erkânı, sofrası, gasil, cenaze, defin, tezkiye gülbankları bunlardan belli başlılarıdır. Tarikate ait adap kitaplarıyla cönklerde pek çok örneği bulunan bu gülbankların bir kısmı, tekelelerde ağızdan ağıza nakledilirken uğradığı değişiklikler, tespitindeki eksiklikler ve yanlışlıklara da işaret edilerek Ahmed Rifat tarafından derlenmiştir³⁴. Yazarın bu konudaki bahsin sonuna koyduğu şu not için merasimden ziyade, manevî bir başka yönü olduğu ve gülbankların ne maksatla tertip edildiklerini ifade etmesi bakımından olduğu kadar bunlardaki değişikliklerin sebebini göstermesi yönünden de dikkat çekicidir. "Bunların cümlesi ma'nen bulunmak için vaktiyle vaz olunmuş birer suretten ibarettir ki, fi zamâninâ ma'nâyı bulmak değil, iş bu suretler dahi elden ele geçerek ekşeri tağyir u tahrif olunmasıyla yalnız ibârât-ı bî-ma'nâ ve te'vîlât-ı mâ-lâ-ya'nîyi intaç etmiştir. Ey derviş, bir nesnenin kışrı ile lübbü me-yânında olan tefavül-i azîm ve fark-ı cesûmin ilmi, havsala-i idrâke küncâyışden sonra bu misillü ednâ ile ya'ni şekil ve suretlerle kanâat edip ma'nâyı bulmamak uluvv-i himmet değildir. Fefhem"³⁵.

Bektâşî gülbanklarının büyük bir bölümü, kendisinde bulunan cönk ve erkân kitaplarına dayanılarak, bazan metin farklılıklarına da işaret edilip, yer yer sadeleştirilerek Bedri Noyan tarafından Bektâşî-Alevî erkânı anlatılırken verilmektedir³⁶. Bektâşî gülbankları hakkında tam bir fikir almak için erkânın tamamlanmasından sonra karakteristik bir örnek olarak okunan büyük gülbank metni gösterilebilir. Ancak bu gülbankın metni çok uzun olduğundan³⁷ hemen hemen aynı unsurları taşıyan daha muhtasar ve yaygın bir örnek şudur:

34. Ahmed Rifat, *Mir'âtü'l-mekâsîd*, s. 277, 281, 292-293.

35. Ahmed Rifat, *a.g.e.*, s. 293.

36. Noyan, tür. yer. Ayrıca bk. Cavit Sunar, *Melâmilik ve Bektâşilik*, 75-93'te çeşitli gülbank ve terceman metinleri vermektedir.

37. Bk. Noyan, s. 268-273.

“Bism-i Şah Allah Allah!

Akşamlar hayır ola, hayırlar feth ola, şerler def ola. Mü'minler ber-mu-râd ola. Münkirler mat ola. Münaflıklar berbâd ola.

Allah Allah! Demler dâim, cemler kâim, ibâdetler sahîh ve salim ola. Gönüller şad ola. Meydanlar âbâd ola. Meclisler küşâd ola.

Allah Allah! Er Hakk Muhammed Ali cümlemize muîn ve zahîr ve dest-gîr ola. Oniki imam ve ondört ma'sûm-ı pâkân efendilerimizin hayır him-metleri üzerlerimize hâzır ve nazır ola. Hemîşe iltifât-ı ulyâları ve rûhaniy-yet-i aliyyeleri yâr ve yaverimiz ola. Çağırduğumuz demde feryâd-reslerimiz ola. Muhabbetleri dâim ve kâim ola.

Allah Allah! Nazar-i şerifleri zâhîrlemizi ma'mur, bâtınlarımızı pür-nûr eyleye. Hz. Hakk, Velî-i mutlak, rûtbe-i a'lâları der sahrâ-yı mahşer bâ şehidân-ı Kerbelâ cümlemizi haşr ü cem eyleye.

Allah Allah! Tâcü'l-ârifîn gavsü'l-vâsılîn, sultânü'l-âşikîn, pirimiz, üs-tâdımız, melce-i melâzımız, Hz. Seyyid Muhammed Hünkâr Hacı Bektâş Velî-yi Horasâniyü'n-Nişâbüri kaddesellahu sırrahu'l-alî ve'l-celî Efendi-miz Hazretlerinin himmet-i ulyâları ve rûhâniyyet-i âlîleri üzerimizde sâye-bânî ola. Sülûkünde sabit-kadem edip, kötü işlerde bulundurmaya. Nâmerde muhtaç ettirmeye. Zevk-i vicdan, ilm ü irfan, kemâl-i hâl, fütühât-ı kismet kerem ve inayet eyleye.

Allah Allah! Mefhar-i ehl-i îmân Hazret-i Balım Sultân, Sarı İsmail Sultân, Hacim Sultân, Seyyid Ali Sultân, Abdal Musa Sultân, Kaygusuz Sultân, Şahkulu Sultân, Mansur Baba Sultân ve gelmiş geçmiş Dede-baba sultanlar ve bilhassa mü'rşid-i muhteremimizin (burada zamanın dedebaba-sının adı söylenir) himmetleri hâzır, kerametleri bahir, velayetleri nazırımız ola. Her geldikçe hakkımızda hayırlısını ihsan eyleye. Güç işlerimizi asan, müşkil işlerimizi halleyleye.

Allah Allah! Nefeslerimizi keskin, tiğlerimizi berrân, dîdelerimizi bî-nâ, kalplerimizi musaffa eyleye. Çerağ sahiplerinin çerağları rûşen ola. Hayır sahiplerinin hayrı kabul ola. Kurban sahiplerinin kurbanları mak-bul ola.

Allah Allah! Deryada ve karada olan ehl-i îmân can kardeşlerimize sıhhat ve selâmet ihsan eyleye. Ve bu tarîk-ı âliyyeden güzerân eden

ehl-i îmân canların rûh-ı revânları şad ü handan ola. Allah Allah! Huc-câc-ı müslimîne ve guzât-ı müsâfirine hayırlı selâmet ihsan eyleye. Na-mazlarımız, niyazlarımız, erkânlarımız pesendîde-i bârigâh-ı Kibriya ola. Hastalarımıza şifâ, borçlularımıza eda, bi-gayr-i hakkın esîr ve mah-bus olanlarımıza hayırlısıyla halâs nasîb eyleyip, gâib hazînesinden mer-zûk eyleye.

Înâyet-i Seyyid-i Kâinat, Sırr-ı Murtazâ Alî, dem-i pîr Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî ve çerâğ-ı kânûn-ı evliya ebel ola. Gerçek erenlerimizin demine, devrânına Hûû!"

Bu gülbank eğer Muharrem ayı ve şehâdet günü akşamıysa du-ruma uygun bazı ilâveler yapılarak okunurdu.

Bektâşilikte yeni talip nasip aldığı zaman yapılan merasimin so-nunda şerbet içildikten sonra çekilen şu gülbank bu tarîkatteki en kısa gülbanklardan biridir:

"Allah Allah! Hizmetin kabul ola, muradın hâsil ola, erhak yardımcı ola, Muhammed Ali yârenin ola, Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî dest-gîrin ola, menzilin pak ola, günahların affola, kısmetin garî ola; üçler, yediler kırk-lar hâzır ve gayb erenleri gözün ola. Gerçekler demine Hû!"

Ahmed Rifat'ın metnini verdiği gülbanklar arasındaki "Gül-bank-ı Münâcaat", gülbank ile dua arasındaki yakınlığı gösteren ve Farsça unsurlarla zenginleştirilmiş, nadir bir örnektir:

"Afv-i taksirat, mahv-i seyyiât, husûl-i hayr-i murâdât, ber-âmeden-i hâcât, def-i beliyjât, terakkî-i aşkullah, muhabbetullah ve ma'rifetu'llah, idrâk-i pak müyesser şoden.

Yarab be-kesb-i ahlâk-i hamîde ve def-i ahlâk-ı zemîme ve ervâh-ı dü-vâzde imâmân ve çehardeh ma'sum-i pak ve hefte kemer-beste-i Alî kerre-mallahu veçhe ve heftâden-i şühedâ-i deşt-i Kerbelâ, rızâ-i Hak celle ale'l-fatîha"³⁸.

Aynı eserde gülbank başlığıyla yer alan Üsküdarlı Haşim Ba-ba'nın şu şiiri şimdilik gülbank olarak rastladığımız tek manzum örnektir:

38. Ahmed Rifat, *Mir'âtü'l-mekâsîd*, s. 293.

*Şeppîr-i şepper müşşid-i rehber sundular kevser el-hamdü lillah
Sofra Alî'nin, himmet velînin, şöhreti dinin el-hamdü lillah
Muhammed güldür, pîrim bülbüldür, cümlemiz kuldur el-hamdü lillah
Hakdır Muhammed, olmuşuz ümmet, bulmuşuz rifat el-hamdü lillah
Hâşim'in zikri el-fakrû fahri, bu demin şükürü el-hamdü lillah
Nûr-i nebî, kerem-i Alî pirimiz Hünkâr Had Bektâş-i velî
Gerçekler demine hû³⁹.*

Üsküdarlı Haşim Baba'nın *Varidat-ı Mensûre ve Divân'*ında da tespit ettiğimiz bu şiirin ikinci beytinin mısraları yer değiştirmiş olduğu gibi, son mısraından evvel de:

*Dosta mihmanız, cümle bir canız, ehl-i îmânız el-hamdü lillah
Pîre muhabbet, can ile hizmet, talibe ni'met, el-hamü lillah
Aslımız nurdur, vaktimiz sûrdur, sözümüz budur, el-hamdü lillah*

mısraları bulunmaktadır⁴⁰. Gülbank örneği olarak verilen bu şiirin sonuna, "Nûr-i nebî..." kısmının eklenmesi gülbankların nasıl teşekkül ettiği hakkında da bir ipucu vermektedir.

Alevîlikte ise Bektâşîlik tesiriyle geliştiği anlaşılan bir gülbank edebiyatı söz konusudur. Burada Alevîlik ile Bektâşîlik arasında yakınlığın önemli yeri olduğunu söylemek mümkündür. Ancak, Alevî gülbankları Bektâşîliğe nazaran daha kısa ve basittir. Alevîlik erkânı hakkında bir kitap yazan Mehmed Yaman, Alevî törenlerinde çekilen gülbankların bir kısmını dua adıyla eserine almıştır⁴¹. Alevî gülbanklarına örnek olarak bu eserde verilen Kurban gülbankı şudur:

*Allah Allah... Akşamlar hayırlı ola. Hayırlar feth ola, şerler def ola.
Münkirler mat, münaflıklar berbâd ola. Mü'minler şad ola. Meydanlar
âbâd ola. Sırlar mestur gönüller mesrur ola. Hak Muhammed Alî yardım-
cımız ola. Oniki imâm, ondört mâsûm-i pak, onyedî kemer beste katarla-
rından, dîdarlarından ayrılmaya. Pirimiz, üstadımız, Hünkâr Hacı Bek-*

39. Ahmed Rifat, a.g.e., s. 277.

40. Haşim Baba, *Varidat*, vr. 162b.

41. Yaman, s. 163.

tâş Velî muîn ve destgîrimiz ola. Cenâbı Hak münkir ve münafık şerrinden, adû mekrinden hıfz u emân eyleye. Dertlerimize derman, hastalarımıza şifâ, borçlarımıza eda nasîb ve müyesser eyleye. Allah devolet ve milletimizin kılıcını keskin, sözünü üstün eyleye. Gökten hayırlı rahmetler, yerden hayırlı bereketler ihsan eyleye. Nâmerde muhtaç eylemeye. Kurbanlarımızı dergâh-ı izzetinde kabul eyleye. Lokmaya sevab yazıla. Kazaları, âfetleri, belâları def etmiş ola. Dil bizden nefes Hz. Hünkârdan ola. Nûr-ı Nebî, kerem-i Ali, gülbank-ı evliya, Hünkâr Hacı Bektâş Velî. Gerçek erenler demîne hû...⁴².

Alevî gülbankları törenlerde okunan bazı terceman, nefes ve şiirler ilâvesiyle, konu ile ilgili yeni yayımlanmış bazı eserlerden derlenerek müstakil bir kitapçık halinde ayrıca toplanmıştır⁴³. Dayandığı kaynaklar bakımından yetersiz görünen bu eser pratik bir el kitabı hüviyetindedir.

IV. Diğer Tarikatlerde Gülbank

Cehrî zikir yapan Halvetiyye, Kâdiriyye, Rifâiyye gibi tarikatlerde de hemen hemen aynı türden vesilelerle yapılan merasimlerde ve benzer şekillerde kısa gülbanklar çekilmektedir.

Bunlara Halvetiyye'nin bir kolu olan Cerrahî tekkelerinde çekilen şu gülbanklar örnek verilebilir. Sabah usulü denilen ve sabah namazından sonra yapılan zikrin ardından şu kısa gülbank çekilir:

Allah Allah, eyvallah! Sabahlar hayr ola, hayırlar feth ola, şerler def ola. İstekler, niyazlar kabul ola. Çerağımız rûşen ola. Vakitler küşâd ola. Münkir münafık perişan ola! Demler safâlar bakî ola. Dem-i enbiyâ, sırr-ı evliya, üçler, yediler, kırklar, aşk-ı mevlâ, nûr-ı kerem-i İmâm Ali, gülbank-i Muhammedî, pîrimiz Sultân Nureddîni Cerrahî, Kerem-i Mevlâ, Yâ Allah". "Hûûû...

Aynı gülbank diğer vakitlerde yapılan zikir meclislerinin ardından da bazı ufak değişikliklerle okunmaktadır. Cerrahîlerin yemek gülbankı ise daha kısadır:

42. Yaman, s. 170-171.

43. Ömer Uluçay, *Gülbank Alevilikte Dua*, Adana 1992.

Allah Allah, Eyvallah. Bu gitti ganîsi gele. Hak berekâtını vere. Artsın eksilmesin, taşsın dökülmesin. Nimet nur, sofrâ zuhur. Nimet Nebî'den, sofrâ Alî'den bundan sonraki kısım yukarıdaki gülbank metninin "Dem-i enbiya"dan itibaren aynen devamıdır⁴⁴.

Dua ve gülbank düzenlemekte olduğu kadar gür sesiyle adap ve erkânına uygun gülbank çekmekle de tanınan son Cerrahî şeyhlerinden Muzaffer Özak'ın bizzat dinlediğimiz çeşitli gülbankları arasında şu sofrâ gülbankı onun bu özelliğini de aksettiren farklı bir gülbank örneğidir:

Elhamdülillah Allah. Elhamdülillah yâ Allah. Elhamdülillah, la ilahe illallah hû, la ilahe illallah Allah.

Bu gitti ganîsi gele, Hak berekâtın vere. Yeşsin eksilmesin, taşsın dökülmesin, kotaranlar, pişirenler getirenler nur olsun, içleri, dışları sürûr olsun, gönülleri aşk-ı İlâhî ve aşk-ı Resul ile dolsun, yediğimiz nimet ibâdete kuvvet olsun, gözüümüz sırlar görsün, uçler yediler, kırklar, cümle veliyyullahın himmetleri üstümüzde olsun. Devletimiz adl ile tâ kıyamet payidar olsun. Ordularımız düşmana galip olsun. Düşmanlarımız kahr u tedmîr olsun. Ümmeti Muhammed'in âsileri ıslah olsun. Hastalar şifâyâb, dertlere derman olsun. Âşıklar vuslat bulsun. Bi-hürmeti aşk-ı İlâhî, nûr-ı Nebî, kerem-i Alî, gülbank-i Muhammedî, selâmet-i hâzırûn, selâmet-i gâibûn, uçler yediler, kırklar, İslâm'a boyun eğsin cümle ırklar, kalksın aradan dertler. Dem-i evliyâullah sırr-ı enbiyâullah bi-şefâatihim ecmaîn. Vâris-i Hayder-i kerrâr, sâki-i aşk-ı İlâhî pîrimiz Sultân Nûreddîn-i Cerrahî dem-i devrânına hû diyelim hû, tekabbel minnâ kerem-i mevlâ yâ Allah hû⁴⁵.

V. Yeniçeri Gülbankları

Bektâşîlik tarikatine bağlı olduğu için Ocağ-ı Bektâşiyân adıyla anılan Yeniçerilik teşkilâtı merasimlerinde de çeşitli vesilelerle gülbank okunurdu. Hatta 94 veya 99. cemâat ortasında Hacı Bektâş balarının biri Hacı Bektaş vekili olarak bulunur⁴⁶, bunun yanında da, sabah ve akşam saatlerinde ordunun selâmet ve muvaffakiyeti-

44. Cerrahî gülbankları için bk. Erendan, s. 74, 90-91, 93.

45. Ozak, s. 58.

46. Uzunçarşılı, s. 150.

ne dua etmekle vazifeli dervişler görevlendirilirdi. Dervişlerin en kıldemlisi Yeniçeri ağasının atının önünde giderken yüksek sesle "Kerîm Allah" lâfzını tekrar eder diğerleri de buna "Hû" diyerek mukabele ettiği için bunlara "cemaat-i Hû keşan" denilmiştir⁴⁷. Ayrıca ocağın başçavuşları ve çavuşları da zaman zaman kendi ortalarında gülbank çekme vazifesi görürlerdi. Nitekim Yeniçeri aşçıları olan seğirdim ustaları arasındaki en yaşlı üç başçavuştan biri meydana şeyhi olarak etlerin kasaplardan teslim alınmasından önce et meydanında yapılan törende gülbank taşının üzerine çıkıp gülbank çeker, dağıtım ondan sonra başlardı⁴⁸.

Maaşlarını almak üzere saraya gelen Yeniçeriler burada yapılan ulufe (maaş tevzii) merasiminde topluca yemek yedikten sonra Yeniçeri ocağı başçavuşu Kubbe altı önünde niyaz vaziyeti alarak yüksek ve gür bir sesle şu gülbankı okurdu:

Allah Allah illallah! Baş üryan, sine püryân, kılıç al kan. Bu meydana nice başlar kesilir, olmaz hiç soran. Eyvallah, eyvallah! Kahrımız, gazabımız düşmana zıyan. Kulluğumuz pâdişâha ayan. Üçler, yediler, kırklar, gülbank-ı Muhammedî, nûr-ı Nebî, kerem-i Alî, Pîrimiz Sultânımız Hünkâr Hacı Bektaş-ı Velî, demine devrânına hû diyelim". "Hûû...⁴⁹.

Uzunçarşılı eserinde ayrıca mevacic defterlerinin birinci sayfasında yazılı olan bir gülbank metnini de nakletmiştir. Bu gülbank besmeleyle başlayıp fatihayla bitmesi bakımından diğerlerinden ayrılır:

"Dua edelim evvel Allahu teâlâ hazretlerinin birliğiçün. Hâtemü'n-Nebiyîn Hz. Muhammedeni'l Mustafa'nın (s.a.v) pak, münevver, mutahhar, azîz ve şerif ve latîf ruh-ı şerifleriçün. Evlâdıçün, ashâbiçün, çihâr-yâr-ı güzîn ervâhiçün. Tebeu tabiîn, eimme-i müctehidîn ervâhiçün. Gelmiş geçmiş enbiyâ ve evliya ve ulemâ-i izam ve meşâyih-i kiram selâmetiçün. Kutb-ı âlem Sultan Hacı Bektaş-ı Velî kuddise sirruhu'l-azîz hazretlerinin rûh-ı şerifleriçün. Rıdvânullahi teâlâ aleyhim ecmaîn sırları ve himmet-i aliyeleri üzerlerimize ve üzerlerinize hâzır ve nazır olmak-

47. Uzunçarşılı, s. 159-J160.

48. Özcan, s. 497-498.

49. Uzunçarşılı, s. 422.

lığıyçün, salâtın-i mâziyyîn için, hâla izzetlü ve saadetlü pâdişâh-ı âlempenâh hazretlerinin ömr ü devleti yevmen fe yevmen ziyâd ber-ziyâd olmaklığıyçün. Asâkir-i İslâm her nereye müteveccih olurlarsa mansûr ve muzaffer olup, âdâ-yı dîn hor ve hakîr olmaklığıyçün. Ağa hazretlerinin selâmetlığıyçün. Ve bu sadırdan geçmiş kâtibîn-i mâziyyîn için. Hâlâ Efendi hazretlerinin selâmetlığıyçün. Ömr ü devleti yevmen fe-yevmen ziyad ber-ziyâd olup tevâbii ve levâhıkı ile dâima sıhhatte ve selâmette olmaklığıyçün. Ve bu makamdan gelmiş geçmiş halîfelerimiz ervâhiyçün ve hâlâ halîfelerimizin gönülleri murâdıyçün. Devâm-ı din ve devlet için, redd-i kaza için ve rıza-yı Habîbullâh için ve rızauallah için celle ve âlâ el-fatıha⁵⁰.

VI. Osmanlı Sivil Hayatında Gülbank

Osmanlı sivil toplum hayatında da gülbankın önemli bir yeri vardır. Özellikle çocuğun doğumundan başlayarak gelişen, ad koyma, sünnet olma, mektebe başlama, evlenme (nikah) gibi törenlerde de gülbank çekilirdi. Bu gülbanklara en tanınmış örnek mektep gülbankıdır.

Eskiden okuyacak veya mektebe başlayacak çağa gelen çocukları, giydirip kuşatarak, okuyup yazmaya heveslendirmek için olduğu kadar hayırlı olması temennisiyle de, münevverler arasında "bed-i Besmele cemiyeti", halk ve çocuklar arasında ise "âmin alayı, mektep cemiyeti" denilen törenler düzenlenirdi⁵¹. Âmin alayı, bir bayram heyecanı içinde, verilen karar doğrultusunda, çeşitli yerler dolaşıldıktan, gerekli ziyaretler yapıldıktan sonra mektebe başlayacak olan çocuğun evinin önünde durur, burada da ilâhiler okunarak gülbank çekilirdi⁵². "Mektep gülbankı" adı verilen bu gülbanklardan biri şöyleydi:

Allah Allah, illallah!

Celîlü'l-cebbâr, muînî's-settâr, hâliku'l-leyli ve'n-nehâr, lâyezâl, zü'l-celâl birdir Tanrı; erin erliğine, Hakk'ın birliğine; dîn-i mübîn uğruna şehit olan gâziler aşkına diyelim aşk ile bir Allah:

50. Uzunçarşılı, s. 433-435.

51. Ülkütaşır, s. 931.

52. Ülkütaşır, s. 933.

Allah Allah Allah, dâim hayy (üç defa)

Evveli gaza, âhiri inâyet-i Hûda, kasd-ı a'dâ, dîn-i mübîn uğruna şehid olan gâzîler aşkına diyelim aşk ile bir Allah:

Allah Allah Allah, dâim hayy (üç defa)

Hacılar, gâzîler, râvîler; üçler, yediler, kırklar; gülbank-ı Muhammedî, nûr-i Nebî, kerem-i Ali, pirimiz, üstadımız Hazret-i Osman-ı Zinnûreyn-i Vefî gerçekler demine, devrânına hû diyelim, hûû!..." (Hep bir ağızdan) "Hûûû!⁵³.

Mektepliler gülbankı, okuyup yazmayı teşvik yanında gaza ve cihadı teşvik ile aynı zamanda şehitlerin hatıra getirilmesi için de düzenlenmişe benzemektedir. Sünnet gülbankı olarak da çekilen bu metin Türklerin asker bir millet olduğunu gösterdiği kadar, babaları şehit olmuş çocuklar için de bir hatıra ve ta'zimi ifade etmiş olabilir. Ayrıca okuyup adam olmağa ilk adımını atan gencin ileride vatan ve millet için şehâdeti göze alabileceğinin ilk telkini olarak da kabul edilebilir. Yine bu gülbankta Hz. Osman'ın hocalara pîr olarak zikredilmesi, Kur'an'ın birçok nüshasını yazdırarak İslâm dünyasının hemen her tarafına göndermiş olmasından kaynaklanmış olmalıdır. Gerçi Bedri Noyan burada aslında Hacı Bektâş Vefî'nin ismi zikredilirken bunun sonradan değiştirildiğini, bu değişikliğin "tamamen anlamsız ve yersiz olduğunu" söylemektedir⁵⁴. Ancak yukarıdaki açıklama düşünülürse Noyan'ın izahının ocak gayretinden kaynaklandığını söylemek yanlış olmaz. Çünkü gülbank metinlerinin tanziminde esas olan bunların olaya, yere ve zamana uygunluk göstermesidir ve bu da tabîidir. Bu arada Noyan sivil hayatta da yaygın olan ve evlenme (nikah), ad koyma, sünnet olma ve mektebe başlama törenleri sırasındaki gülbank çekme işinin Bektâşîlikten doğarak yayıldığını söylerse de bu da taraflı bir yaklaşım sayılabilir. Osmanlı toplumunda belli bir yaşa gelmiş hemen her insanın bir tarikata intisap etmesi yaygın ve hatta tabîi bir davranış biçimi olarak kabul edildiğine göre Nakşîlik gibi bazı tarikatler hariç tutulursa, gülbank çekme anlayışı bütün ehl-i tasav-

53. Ergin, I-II, 94, (dipnot 8).

54. Noyan, s. 128.

vufıta müşterektir. Her tarikatın kendi pırânını zikretmesinin yanında genel kabul görmüş İslâm büyüklerinin anılması da tabiidir. Hatta gülbank çekmenin bu geniş yorum imkânından hareketle yaygın bir davranış olarak toplumda kolayca yer bulunduğunu söylemek de mümkündür.

Mehter icrasının sonunda okunan gülbanka mehter gülbankı denildiği gibi, yağlı güreşlerde pehlivanlar eşleştirilirken ve güreşe başlanmadan cazgırların da gülbank okuduğunu belirtelim. Bu gelenek başta tarihî Kırkpınar güreşleri olmak üzere, bütün yağlı güreş karşılaşmalarında bugün de devam ettirilmektedir.

Gülbank kelimesi kitap adı olarak da kullanılmıştır. Özege'nin hazırladığı kalalokta yer alan Gülbank (İstanbul 1314) isimli tek kitapçık *şemsü'l-Mekâtib* Farsça ve Osmanlıca muallimi Hafız şem'ın risalesidir. Adından başka konuyla hiç alâkası olmayan bu otuz sahifelik risalede müellifin tevhid, na't, tebrik, duânâme ve gazelleri ardından Cüneyd-i Bağdadî, Nizâmi gibi tanınmış meşâ-yih ve ilim adamlarının çeşitli kitaplardan derlenmiş vecize ve beyitlerinin tercemelerine yer verilmiştir.

Aynı eserde zikredilen Sâdık Vicdânî'nin *Gülbank-ı Cihâd-ı Ekber* (Ankara 1333), Nâmık Ekrem'in *Gülbank-ı Hürriyet* (İstanbul ts.), Hüseyin Hâşim'in *Gülbank-ı Zafer* (İstanbul 1314) ile burada müellifi belirtilmemekle birlikte, üzerindeki kayıttan Posta Nezareti Ketebesinden Niyazi adlı bir zat tarafından kaleme alındığı anlaşılan ve Balkan harbinde kazanılan Yunan zaferini terennüm eden manzumelerden ibaret *Gülbank-ı Zafer* (İstanbul 1315) adlı risaleler de⁵⁵ konuyla doğrudan alâkalı olmamakla birlikte kelimenin yaygın kullanımına birer örnek kabul edilebilir.

(*İlam Araştırma Dergisi*, c. 1, sy. 1, Ocak-Haziran 1996)

55. Özege, II, 462.